

ható az a tény, hogy a fgr. n locatívsrag a magyarban superessívusi és modális, a permi nyelvekben inessívusi és instrumentális, a finnben essívusi (néha locatívusi) funkcióban használatos.

A megvitatott disszertáció alapján a bírálóbizottság *egyhangúlag* javasolja Radanovics Károlynak a kandidátusi fokozat odaítélését.

A vitát összefoglalta:

Bereczki Gábor
a bizottság titkára

KOMOR ILONA „COMENIUS-TANULMÁNYOK” C. KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. december 14-én rendezte meg Komor Ilona kandidátusi értekezésének vitáját. A bírálóbizottság elnöke *Turóczy-Trostler József* akadémikus, titkára *Dobossy László*, az irodalomtudomány kandidátusa volt; a bizottság tagjai voltak: *Trencsényi-Waldapfel Imre* akadémikus, *Kovács Endre*, a történelemtudomány kandidátusa és *Nagy Sándor*, a neveléstudomány kandidátusa.

BÁN IMRE, az irodalomtudomány kandidátusa, opponensi bírálatában kifejtette, hogy Komor Ilona tanulmány-gyűjteménye Comenius sárospataki éveiről hasznosan gazdagítja a százados múltú magyar Comenius-irodalmat. Komor Ilona a marxizmus—leninizmus módszerét alkalmazva általában sikeresen mérte fel újra a nagy cseh pedagógus-gondolkodó sárospataki alkotásait. Helyesen ismerte fel és mutatta be, hogy Comenius egész magyarországi munkássága a politika jegyében folyt le. Az értekezés részletes elemzése során a bíráló kifogásolta a mű szerkezeti töredezettségét, aminek következtében a tárgyul választott témáról nem ad kimerítő képet, hanem megelégszik a főbb mozzanatok tanulmányozásával. Hiányosságokat állapított meg abban a fejezetben, amely Comeniusnak a Sárospatakra érkezése előtti életét és munkásságát taglalja; főleg azt nehezményezte, hogy a szerző mellőzte Comenius világnézetének, filozófiájának a kifejtését. Viszont egyetértését fejezte ki az első pataki művek elemzésével, és helyeselte a *De cultura ingeniorum* jelentőségének kiemelését. Hasonlóképp egyetértett a sárospataki iskola újjászervezését bemutató fejezettel is, csupán részletkérdésekben vitakozott a szerzővel. A Comenius politikai útmutatásairól írt fejezet kapcsán az opponens hangsúlyozta, hogy Comenius tervei, kétségtelen haladó voltak ellenére, tökéletesen gyakorlatlanoknak mutatkoztak. Az opponens szerint a *Fortius redivivus* elemzését tartalmazó V. fejezet és főleg a *Schola ludus*ról szóló VII. fejezet hoz sok értékes új megállapítást a magyar Comenius-irodalomba; különösen a *Schola ludus* sokoldalú tanulmányozását minősítette sikerültnek. Ezzel szemben úgy találta, hogy az *Orbis pictus* pedagógiai és tudománytörténeti jelentőségét tanulmányozó VI. fejezet távolról sem foglalja össze e fontos művel kapcsolatos kérdéseket. A *Gentis felicitas* elemzését a VIII. fejezetben szintén nem találta minden szempontból kielégítőnek. Viszont a IX. fejezetben vázolt Comenius—Apáczai párhuzamról megállapította, hogy a szerző tömören és jól tárgyalja Comenius és Apáczai gondolatvilágában fellelhető azonosságot, s egyetértett a égső következtetéssel is, amely szerintv Apáczai méltán nevezhető a comeniusi örökség legnagyobb magyar folytatójának. Összefoglalva Komor Ilona kandidátusi értekezéséről előadott bírálatát, az opponens kifej-

tette, hogy a vita tárgyául szolgáló mű számos vonatkozásban tartalmaz új megállapításokat, s különösen a *Fortius redivivus* és a *Schola ludus* elemzése tekinthető sikerültnek.

FÖLDES ÉVA, a neveléstudomány kandidátusa opponensi bírálatában hangsúlyozta, hogy Komor Ilona a marxista neveléstörténetírás jelentős adósságának törlesztését kezdte meg Comenius sárospataki tevékenységének feldolgozásával. A tanulmánysorozat szerkezeti felépítését értékelve a bíráló úgy találta, hogy Komor Ilona nem dolgozta fel Comenius sárospataki működésének minden részletét, ugyanakkor viszont tanulmány-gyűjteményéhez csatolta a Comenius—Apáczai párhuzamot fejtegető fejezetet, amely az előzőkben már tárgyalt kérdéseket ismétli és egyébként sem tartozik szervesen a vizsgált témakörbe. A disszertációnak benyújtott tanulmánysorozat eredményeit mérlegelve, az opponens úgy találta, hogy nincsen egyetlen tanulmány sem, amelyben a szerző valami újat ne mondana, illetve a múltbeli kutatásokat új szemponttal ne gazdagítaná. Mégis főleg két tanulmány jelentőségére hívta fel a figyelmet: egyik a *Fortius redivivus* elemzése, a másik pedig a *Schola ludus* bemutatása. E fejezeteket kiemelve a bíráló főként azt hangsúlyozta, hogy az eddigi magyar comeniológia lebecsülte Comenius sárospataki működésének politikai jelentőségét, és eltorzította a népek tanítójának társadalomformáló törekvéseit. Komor Ilona viszont a marxista elemzés módszerét alkalmazva helyes megvilágításba helyezte e műveket. A többi tanulmány kapcsán az opponens csupán a jelentősnek látszó kérdések felvetésére kívánt szorítkozni. Így helytelenítette, hogy a tanulmány-gyűjtemény egyik-másik helyén a marxista szándék valamiféle vulgáris aktualizálással azonosul, s hogy a szerző néhol ma időszerű kérdéseket helyez vissza olyan korszakba, amikor azok nem lehettek időszerűek. Vitába szállt az opponens Komor Ilona tanulmánysorozatának azokkal az állításaival is, amelyek Comenius chiliasmusára, illetve ideológiájának huszita gyökereire vonatkoznak. Befejezésül megállapította, hogy Komor Ilona értekezése jelentős első lépésnek tekinthető a Comenius-hagyaték marxista feldolgozása felé.

KOVÁCS ENDRE szóvá tette, hogy Komor Ilona disszertációját — miként az egész magyar Comenius-kutatást — az jellemzi, hogy a teljesen kiforrott, kész és óriási életmű birtokában levő cseh tudósnak csupán a sárospataki négy esztendő, rendkívül termékeny, de lényegében mégiscsak epizodikus életszakaszát vizsgálja, ezt az életszakaszt kiemeli az egész pálya és az egész mű összefüggéseiből, s nem veszi tekintetbe a roppant méretű nemzetközi, elsősorban cseh Comenius-irodalmat. A magyar comenológusok olyasmit fedeznek fel lelkendezve, amit a nemzetközi Comenius-irodalom már régen megállapított. A hozzászóló véleménye szerint kívánatos lenne, hogy a magyarországi kutatás szerveesebben illeszkedjék be a világszerte folyó s természet-szerűleg Prágában összpontosuló Comenius-kutatásba; szükségesnek mondomta, hogy a magyar Comenius-kutatók rendszeresen figyeljék a korszerű cseh marxista pedagógiatörténet comeniológiai eredményeit. A disszertációval kapcsolatos kérdéseket vizsgálva Kovács Endre egyetértett az opponensekkel a huszita forradalmi hagyomány hatásának megítélésében; szerinte is túlzottan hangsúlyozza a disszertáció szerzője e hagyomány hatását Comenius életművében.

TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE annak a kérdésnek a felvetésével kezdte hozzászólását, hogy helyes-e Komor Ilonának az a Bán Imrétől kifogásolt tétele, amely szerint Comenius, a politikai reformgondolatait kifejtve, a polgárságot

tekintette osztálybázisnak. A felszólaló szerint helyes ez a tétel, mert a XVII. századi fejedelmi centralizáció célkitűzése nem volt ellentétben az ilyen elképzeléssel, amint ezt a francia fejlődés is mutatja. Ugyancsak Bán Imre opponensi véleményével vitatkozva helyeselte a hozzászóló Komor Ilonának a világnézeti kettősségről kifejtett állításait. Comenius vallásosságának vizsgálata kétségtelenül további kutató munkát igényel, de a vitatott dolgot keretén belül helyes megvilágítást kapott e fontos kérdés. A huszita hagyomány továbbélését sem lehet egyszerű kijelentéssel elintézni. Fontos dokumentumok bizonyítják, hogy a fehérhegyi csata után az egész mozgalom forradalmisága nem szorítkozott csak a cseh-morva testvérek osztályösszetételére. Hozzászólásának további részében Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus főleg azt hangsúlyozta, hogy Komor Ilona dolgozatának legnagyobb érdeme a pedagógia és a politika olyan összekapcsolása, amely itt nem mint kívülről hozott szempont jelentkezik, hanem Comenius működése lényegének a helyes felismerése. Ezzel kapcsolatban azt a kérdést vetette fel, hogy Comenius reálpolitikusnak tekinthető-e vagy sem? Nézete szerint Comenius, magasabb értelemben véve, igenis reálpolitikus volt, mert a Habsburg-birodalommal szemben az egymással szomszédos kis népek baráti összefogását követelte; s a későbbi fejlődés épp ezt a követelést igazolta.

Ujabb felszólalásában KOVÁCS ENDRE Trencsényi-Waldapfel Imrének válaszolt. Egyetértett az előtte szólóval abban, hogy a fehérhegyi csata után megerősödtek a cseh társadalmon belül a misztikus elemek. Ámde e plebejus jellegű chiliazmusnak, amellyel Comenius valóban kapcsolatban volt, semmi köze sincs ahhoz a huszitizmushoz, amelyről ő beszélt felszólalásában.

Ezután KOMOR ILONA válaszolt az opponenseknek és a hozzászólóknak.

Előbb — mindkét opponensének válaszolva — dolgozatának a szerkesztését indokolta. Tanulmányai évek folyamán keletkeztek, nagyrészt meg is jelentek, s bennük a vizsgált kérdéskörrel kapcsolatos legfontosabb kérdéseket dolgozta fel. Tanulmányait írva arra törekedett, hogy marxista megvilágításba helyezze azokat a középponti problémákat, amelyek a múltban homályban maradtak vagy amelyeket tudatosan elhallgattak, illetve eltörzítettek.

Bán Imre opponensi bírálatára válaszolva először épp az értekezés szerkezeti felépítéséből adódó módszertani kérdésekkel foglalkozott. Nézete szerint a bibliográfiai adatok öncélú halmozása fölösleges és félrevezető, mert esetleg elvonja az olvasó figyelmét a vizsgált probléma lényegéről. Másrészt a bibliográfiai teljességre azért sem törekedhetett, mivel — felfogása szerint — a pataki korszakra vonatkozó magyar és európai Comenius-irodalom oly nagy, hogy már-már áttekinthetetlen. Viszont elismerte, hogy Bán Imre több olyan adatra hívta fel figyelmét, amelyeket hasznosan alkalmazhat további kutatásaiban. Válasza következő részében meghatározta a vizsgált kor jellegét, minthogy erről több ponton volt nézeteltérése Bán Imrével. Felfogása szerint a harmincéves háború kora végső fokon a feudalizmus hanyatlását és a burzsoázia felemelkedését hozta, s ez a korszak-jelleg határozza meg Comenius működését is. Comenius ideológiájának huszita, illetve cseh-testvéri gyökereire vonatkozólag Komor Ilona részletesen utalt a marxista cseh történetírás újabb eredményeire.

Földes Évának válaszolva Komor Ilona először a *Schola ludus* kapcsán felmerülő társadalmi-politikai kérdésekkel foglalkozott. Megvilágította, mi az utópisztikus elem e Comenius-műben. — Egyetértett az opponenssel az

aktualizálás veszélyét illetően, de hangot adott annak az aggálynak is, hogy helytelenül járnánk el, ha nem vennénk figyelembe: korunk számos nagy kérdése felvetődött már régebben is, igaz, más gazdasági-társadalmi körülmények közt, más síkban, de mégis több szempontból hasonló módon.

Végül Kovács Endrének és Trencsényi-Waldapfel Imrének válaszolt Komor Ilona. Egyetértett Kovács Endrével abban, hogy a magyarországi Comenius-kutatás jelenleg nincsen abban az állapotban, hogy a pataki korszak szintézisét el lehessen készíteni. Kétségtelen azonban, hogy az elmúlt évek során sokat fejlődött a magyar comeniológia s eredményei korántsem lebecsülhetők. Viszont Kovács Endrének azt a kritikai megjegyzését, hogy a magyarországi Comenius-kutatók elszigetelten szemlélik a pataki korszakot, kissé magára is érvényesnek mondta.

Trencsényi-Waldapfel Imre megállapításai minden ponton kiegészítették nézeteit, s külön is köszönetet mondott azért, amit Trencsényi-Waldapfel Imre a comeniusi reálpolitikával kapcsolatban kifejtett.

Turóczy-Trostler József elnök a vita eredményeit összefoglalva megállapította, hogy hasznosan merültek fel és több vonatkozásban tisztázódtak is a Comeniusszal kapcsolatos lényeges kérdések: a marxista—leninista módszer alkalmazása, a mikro- és makrofilológia viszonya, az európai távlatok és a magyar távlatok arányosítása, a hatás-vizsgálat feltételei s nem utolsósorban a filológiai művek megírásának módszertani és stilisztikai követelményei. E szempontokat kifejtve az elnök igen tanulságosnak minősített az elhangzott vitát.

A vita eredményeként a bizottság a következő határozatot hozta: „A kiküldött Bírálóbizottság megállapítja, hogy Komor Ilona *Comenius-tanulmányok* című kandidátusi értekezésében szerencsésen alkalmazza a marxista—leninista módszert, és számos eredménnyel gazdagítja a Comenius sárospataki működésével foglalkozó szakirodalmat. A disszertáció szerkezeti sajátossága következtében fejezetei nem egyforma jellegűek. Legtöbb eredeti szempontot a *Fortius redivivus* és a *Schola ludus* elemzésében érvényesít. A nagy kiterjedésű Comenius-irodalmat széleskörűen, bár nem teljesen használja fel, viszont Comenius eredeti műveit alaposan tanulmányozta. — Mindezek alapján a Bírálóbizottság *egyhangúan* javasolja a TMB-nak, hogy Komor Ilona részére a kandidátusi fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta:

Dobossy László

a bizottság titkára

GERGELY GERGELY „TOLNAI LAJOS PÁLYÁJA” CIMŰ KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

1961. június 26-án zajlott le Gergely Gergely disszertációjának nyilvános vitája. A bírálóbizottság elnöke: *Sóter István* levelező tag, titkára: *Kovács Kálmán* kandidátus, tagjai: *Czine Mihály* kandidátus, *Diószegi András* tud. munkatárs, *Nagy Péter* kandidátus, *Szaunder József* kandidátus és *Wéber Antal* kandidátus voltak.

BÓKA LÁSZLÓ opponensi véleményében vitatta a tanulmány koncepcióját s Tolnai Lajos irodalomtörténeti helyének meghatározását. Különösen az Eötvössel való rokonítást tartotta megalapozatlannak, mert nem igazol-